

BENCZES ISTVÁN:
GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS ÉS VERSENYKÉPESSÉG
INTÉZMÉNYI PERSPEKTÍVÁBAN – A MAGYAR ESET (2008–2019)
A magyar gazdaság közelmúltja intézményi perspektívában

Aki ismeri Benczes Istvánnak, az MTA doktorának munkásságát, méltán veheti izgalommal kézbe legújabb munkáját. Annál is inkább így van ez, mivel már hosszú idő óta jelentős úr tátong a magyar gazdaság általános, nem értékvezérelt, a közgazdaság-tudomány elméleti rendszerén belül maradó, véleményeket ütköztető, átfogó elemzését sikeresen elvégző – és nem csak azt megkísérlő – monográfiák terén.

A szakmai precizitást nem feláldozó, de az igényes, nem szakmabeli olvasók számára is világos elemzést kapunk. Ráadásul a *mainstream*-mé váló új intézményi megközelítés és az intézmények, valamint a jó kormányzás gazdasági fejlődésre gyakorolt hatásán is értő kézzel vezet bennünket végig a szerző, helyesen mutatva rá a versenyképességgel és a jó kormányzással kapcsolatos problémákra, bizonytalanságokra.

Benczes már az előszóban figyelmezteti olvasóit: „a magyar eset valójában annyiféle, ahányan gondolkozunk rajta”. A könyv a Covid-válság kitörése után, azonban még jóval Ukrajna orosz inváziója (2022. február 24.) előtt zárul. Az elmúlt hónapok történései, a brutális konfliktus, a kibontakozó energia- és élelmiszerválság, az értékláncok további széttöredezése azonban nemhogy cáfolnák, hanem tovább erősítik a szerző elméleti keretrendszerét, empirikus elemzéseit és megállapításait.

Az „intézményi perspektíva” a szakmán kívülről jövők számára száraznak és ijesztőnek tűnhet, azonban kár lenne beleesni ebbe a csapdába. Míg a köznyelv az intézményeket elsősorban a szervezetekkel azonosítja, közgazdasági megközelítésben a Douglas North által megfogalmazott értelemben használjuk a fogalmat. „[...] az intézmények a társadalom játékszabályai; olyan, ember által alkotott korlátok, amelyek a gazdasági mellett a politikai és a társadalmi interakciókat is strukturálják. Az emberek azért hozzák létre őket, hogy eligazodjanak a világban, hogy mérsékeljék a bizonytalanságot és szabályozzák a társas érintkezéseinket.” (North koncepcióját idézi Benczes, 29.) Jól érzékelhető tehát, hogy a témában való olvasottság nemcsak a gazdasági folyamatokban, hanem a mindennapi formális és informális kapcsolatainkban való eligazodást is nagyban elősegítik. Hiszen, ebben az értelemben intézményként tekinthetünk szinte minden, a napi életvitelt elősegítő szokásra és szabályra (lásd például a közlekedést), de a korrupcióra is,

amit alapvetően negatív jelentéstartalommal társítunk. Intézményeink lehetnek formálisak és informálisak. Sokszor képesek, vagy kényszerülnek az informális intézmények, mint a kapcsolati háló, a pletyka, a nepotizmus, helyettesíteni a formális intézményeket, például a stabil jogrendszert, tágabban a jogállamiságot (rule of law).

A második nagyobb elméleti fejezet a gazdasági növekedés és a felzárkózás intézményi perspektíváival ismerteti meg bennünket. Ismét csak felesleges technikai részletek nélkül, plasztikus képet kapunk arról, hogy felzárkózási vágyaink nem önbeteljesítőek. A lemaradó országok nem törvényszerűen zárkoznak fel a fejlettebbekhez, ahogy ezt sokan a neoklasszikus növekedési modellek alapján várhatnák. A gazdasági fejlettség ezzel együtt nem fátum, nem végleg determinált. Az úgynevezett endogén növekedési elméletek, amelyek a technológiai fejlődést és a humántőke-felhalmozást nem modellen kívüli, exogén tényezőként kezelik, plauzibilisen és empirikus módon is alátámaszthatóan mutatnak rá a felzárkózási esélyekre, főként az innovációs potenciál, az egészségügy és az oktatás fejlesztésének útján keresztül – nem kisebbítve persze a fizikai tőkefelhalmozás fontosságát sem. A meglévő fejlődési különbségek értelmezését pedig elősegíti a historikus megközelítés, „amelyben a történelem nem más, mint az intézményi evolúció története” (50.). Ebből a felfogásból automatikusan következik az útfüggőség is, ráirányítva a figyelmet arra, hogy az új út választásának költségei vannak.

A modern termelési folyamatok jelentős része növekvő külső vagy belső skálahozadékkal jár, sok esetben elképzelhetőek a többes egyensúlyi helyzetek, illetve amit a recenzens egy kicsit hiányol ebből a részből, bár később említésszerűen előkerül: a koordinációs kudarcok. Mindezek megoldásában szerepe lehet az államnak, korábbi, de újra divatba jövő terminológia szerint az iparpolitikának, szalonképesebben ágazati politikáknak és a megfelelő ösztönzőknek. (Koordinációs kudarcról akkor beszélünk, amikor lényegében komplementer tevékenységet végző gazdasági szereplők nem képesek, vagy nem akarnak együttműködni. A koordináció elmaradása alacsonyabb szintű termelékenységhez, kibocsátáshoz vagy akár teljes kudarchoz vezethet – itt a nyájas olvasó elgondolkozhat azon, hogy hány perccel jelen ismertető olvasása előtt érte utoljára ilyen élmény.) Ha az intézményi keretrendszer ezen az „úton” rossz visszacsatolásokat és ösztönzőket ad (a lojalitás túlértékelése, a járadékvadászat korlátlanága), azaz a kormányzat is kudarcot vall, az inferior egyensúlyi helyzetek fennmaradhatnak, és a konvergencia lelassulhat, visszafordulhat, mint erre oly sok fejlődő ország példája is rámutat. Az, hogy az inferior egyensúlyi helyzetek fennmaradása lehet-e külső érdek, túlfeszíti jelen írás kereteit, és nem illeszkedik a szerző munkájának logikai keretébe sem. Az viszont bizonyos, hogy nincsenek „one size fits all” (mindenkire ráhúzható) általános receptek, csak néhány, már a korábbiakban is említett alapvetés (lásd innováció, oktatás, egészségügy stb.).

A könyv olvasása során ezután egy olyan részhez jutunk, amely nagyon korrektül összefoglalja az egyik legdivatosabb endogén elméletet, amely Daron Acemoglu, Simon Johnson és James A. Robinson nevéhez köthető. A szerzők elképzelésüknek kizárólagosságot követelő módon helyezik a gazdasági intézmények történelmi alakulását a fejlődés legfontosabb meghatározó tényezőjévé. Annak ellenére, hogy a „daronizmus” (Daron Acemoglu keresztnévéből képzett, gyakran pejoratívan használt kifejezés) valóban nagyon meggyőző, rengeteg, szelektív empirikus bizonyíték is alátámasztja, pont az exkluzív értelmezés az, amely e nézetrendszerrel a recenziót egy nagyobb lépésnyi távolságban tartja, fontossága azonban nem vitatható. Hasonlóképpen nem vitatható az sem, hogy a nézetrendszer ismerete nélkül azt érdemben kritizálni sem lehet. Benczes István nagyban és precízen segíti a területen csak kevésbé járatos olvasót, hogy bevezesse és kalauzolja őt ebben a világban. Kritikánk ellenére csak egyetérthetünk a gondolat- tal, amellyel Benczes István az alfejezetet zárja: „A politikai rendszer intézményeinek bevonása nélkül [...] nem lehet teljes egyetlen elemzés sem, amelynek fókuszában deklaráltan a jólét és a fejlődés áll.”

A következő fejezetben – *Növekedés és intézmények: empirikus igazolási kísérletek* – a szerző a terület legfontosabb empirikus kutatásait ismerteti, azok eredményeivel együtt. Rámutat az endogenitás módszertani csapdájára, arra, hogy a kauzalitás nem állapítható meg a független és függő változók kapcsolatában, illetve arra is, hogy a probléma elkerülésére alkalmazott instrumentális változók nemcsak statisztikailag, hanem elméletileg is problémásak lehetnek, a legtöbbször lehetetlenné téve a komplexebb elméletépítést. Az intézmények és a gazdasági növekedés közötti kapcsolat azonban továbbra sem vitandó, még ha rengeteg szépséghiba is van a kutatásokban. Nem került be egy érdekes, ámde fölöttébb kritikus tanulmány a munkába (Kelly, M.: *DPI3783 The Standard Errors of Persistence*. [CEPR Press Discussion Paper No. 13783] 2019, <https://cepr.org/publications/dp13783>), amely rámutat arra, hogy a reziduumok területi autokorrelációja milyen jelentős szerepet játszik néhány perzisztenciatanulmány esetében. Hasonlóan hiányolta a recenzens a Hausmann–Rodrick–Velasco-féle növekedésvizsgálati keretmodell kritikáit (azonosíthatóság, sorrendiség, mélység, finanszírozhatóság, egyedi megvalósíthatóság).

A következő fejezet a kormányzás és a gazdasági fejlődés közötti kapcsolat kritikus bemutatását adja, irigylésre méltóan színvonalas szintézissel. Még ha csak röviden is, de nagyon fontos, hogy szól a fejlődés-gazdaságtan korábbi diszkreditációjáról, félreértelmezett, majd teljes rehabilitációjáról. A nemzetközi szervezetek által nyújtott hitelek és segélyek elhibázott kondicionalitásáról, saját szerepük félreértelmezéséről a jó kormányzás meghatározása kapcsán a recenzens meggyőződése, hogy az Európai Unió szupranacionalizmusának kritika nélküli támogatói pontosan ezeket a már elkövetett hibákat fogják megismételni. A versenyképesség értelmezésével kapcsolatban a szerző által ismertetett felfogások

közül Török Ádáméval értek leginkább egyet. Szomorú, hogy mérésük egyes esetekben mennyire szubjektív, más esetekben pedig mennyire politikavezérelt (lásd a Világbank *Doing Business Report*jának esetét).

Az *Európai Unió gazdasági kormányzási rendszere* című fejezet ismertetésétől két ok miatt tekint el a recenzens, nemcsak a terjedelmi korlátok sikító szorítása miatt, hanem elsősorban azért, mert aki ismeri Benczes professzor munkásságát, úgyis tudja, hogy a terület első számú magyarországi szakértői közé tartozik, amit korábbi publikációiban nem kis terjedelemben bizonyított.

A kötet második nagyobb tartalmi egysége (155–245.) Magyarország 2008–2019 közötti változásaival foglalkozik, az előző nagyobb tartalmi egység elméleti keretrendszerében. Kiválóan mutatja be, hogy hazánk, európai uniós tagsága ellenére, milyen rendkívül sebezhető volt a 2008-as pénzügyi válság időszakában, illetve a politikai konjunktúraciklusoknak és a háztartások külföldi valutában történő eladósodása miatti árfolyam- és kamatkockázatoknak való kitettségünket.

Megismerhetjük a magyar pénzügyi rendszer „megmenekülésének” történetét, majd a második Orbán-kormány radikális gazdasági fordulatát, az aktivitási ráta növelése és az informális szektor csökkentése irányában tett lépéseit, nem felvállalva a stabilizáció érdekében a lakosság további terheinek növelését, hanem a külföldi vállalatokra, majd később specifikus szektorokra hárítva azt, illetve leépítve a nyugdíjrendszer második pillérét.

A gazdaságpolitikai fordulat, az európai uniós források megérkezése és a pozitív világgazdasági változások végül is jelentős mértékben erősítették a ciklus végére hazánk sokkoknak való ellenálló képességét. Az Orbán-kormányok nem szokványos gazdaságpolitikája jelentős mértékben átalakította az adórendszert, a közműdíjakat, a foglalkoztatást, és geopolitikai szempontból is némileg más útra terelték az országot.

A kötet utolsó része napjainkig vezeti és megismerteti az olvasót az előttünk álló legfontosabb kihívásokkal, régiós összehasonlításban. Ezekkel most egy sokkal bonyolultabb környezetben kell megbirkózni, mint a kézirat zárásakor, ami a Covid19-járványnak köszönhetően már akkor sem tűnt egyszerű feladatnak. Sok egyéb mellett továbbra is kulcskérdésként hagyva a „[...] demográfiai viszonyok és a lakosság egészségügyi állapotának javulását, továbbá az oktatás színvonalának emelkedését” (236–237.).

Míg gazdasági növekedés tekintetében hazánk jelenleg is példaország, az EU27-hez történő felzárkózásban hat volt szocialista ország is megelőz bennünket. A részben sikeres konvergenciát az elemzők eltérő tényezőknek tudják be, a helyzetet azonban leginkább a közepes jövedelem csapdájaként azonosítják, és a tudás- és innovációalapú termelékenységbővülést azonosítják a továbblépés kulcs tényezőjeként, összhangban az elméleti intézményi kontextussal.

Benczes István ismét kiváló munkával állt elő, amely jó szívvel ajánlható mind a területen jártas szakemberek, mind a közgazdaság-tudomány legújabb fejlemé-

nyei iránt érdeklődők, mind pedig azok számára, akik életük bő egy évtizedének precíz gazdasági dokumentációját szeretnék a polcukon megtartani, hogy az később kordokumentumként is szolgálhasson.

A recenzens hiányérzete olyan területeken nyilvánul csak meg, amelyek tekintetében remélhetőleg találkozhat még jelen sorok olvasóival, és amelyek talán érzékelhetőek is voltak az eddig leírtakból. Mivel szubjektív véleményről van szó, talán elfogadható stílushiba, ha egyes szám első személyben fogalmazom ezeket meg: egyre többekkel együtt, nem hiszem és nehezen tartom elfogadhatónak azt a képet, hogy a gazdasági növekedés és fejlődés záloga kizárólag az intézményekben ragadható meg, mivel azok amúgy is felszívják vagy indukálnak minden egyéb hatást. Egyre több bizonyíték szól amellett, hogy sem a földrajz, sem a kultúra, sem a demográfia és még a gyarmatosítás és kizsákmányolás tekintetében sem tudjuk a különbségeket egységesen kezelni, csak ha szelektíven és jól választjuk meg a vizsgálat tárgyát (lásd még *cherrypicking*). Ne tegyük egyszerűen félre ezeket, tanulmányozzuk őket érdeklődéssel az intézményi irodalom mellett, amihez most kaptunk egy remek könyvet.

(Benczes István: *Gazdasági növekedés és versenyképesség intézményi perspektívában – A magyar eset (2008–2019)*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022, 264 o.)

Erdey László

PhD, intézetigazgató egyetemi docens (habil.)
Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar
Közgazdaságtan és Világgazdaságtan Intézet